

ASR-I SAADET, HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN VE EMEVÎLER DÖNEMİNDE LAKAP TAKMA VE HALİFELERİN LAKAPLARI

Yrd. Doç. Dr. Ali DELİCE (*)

Giriş

Lakap, övmeyi veya kötümeyi gösteren ve isimden sonra gelen isim veya sıfattır¹. Kötümeyi gösteren lakaplar, Kur'an da belirtildiği gibi çirkin lakaplardır ve kesinlikle tasvip edilmemiştir. Sözelimi bir kimseye fâsık ve münafık diye hitab etmek; topal, âmâ ve tek gözlü olan özürli kimselere isim takmak; bir kimseye kendisinde, anne, baba veya ailesinde bulundurduğu bir ayıbı dolayısıyla lakap takmak vs... gibileri tasvip edilmeyen lakap takmalardır. Ancak zâhiren güzel olmasa bile, kötülük kastedilmeksizin ifade edilen lakaplar bundan müstesnadır. Çünkü bu lakaplar bazen o kimseleri tanımak için kullanılmıştır. Bir isimde bir kaç kişinin olması muhtemeldir. Bu durumda özel lakaplar kullanmak ayıp değildir. Ancak yine de bütün bunlarda ferdin kişilik haklarına zarar vermeyecek derecede olması gerekir. Örneğin, Abdullah ismini taşıyan bir çok kişinin olması halinde, aralarında da biri kısık gözlü ise, ona "Abdullah el-A'meş" "Kısık gözlü Abdullah" diye lakap takmakta bir mahsur yoktur. Yine zâhiren bir kusura delalet ediyor görünüyorsa da, bir lakap muhabbet amacıyla takılmışsa ve lakap takılan o kimse bundan gocunmamış, benimsemişse, örneğin "Ebu Hureyre" (Kedicik babası), Hz. Ali için söylenen "Ebu Turâb" (Toprağın babası) gibi, bunda bir sakınca yoktur². Yoksa muhatabın haliyle orantılı olarak, övme ve saygıyı ifade eden güzel lakaplarla anmak yasak değildir. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: "Mü'minin mü'min kardeşi üzerindeki haklarından biri de, onu sevdiği ismiyle çağırmasıdır³. Onun için künye koymak, (güzel lakap takmak) sünnetten ve güzel âdâbtan sayılmıştır. Asr-ı Saadet döneminde sahâbîlerin çoğunluğu bu güzel vasıflarıyla meşhur olmuşlardır. Fakat insanı gücendirmesi ve ayıplaması mümkün olan lakaplarla çağırarak, mü'minler arasında yapılmamalıdır. Bunu Kur'an-ı Kerim, Hucurât süresinde "... birbirinizi kötü lakaplar takarak çağırmayın⁴.." ayetiyle yasaklamış, bu ve buna benzer hareketleri de "imandan sonra fâ-

*) Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Öğretim Üyesi.

1) Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut ty, I, 743.

2) Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, çev. Komisyon, İstanbul 1996, V, 450.

3) Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Çelik - Şura Yay.) İstanbul 1993, VI, 534.

4) "... kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir..." Hucurat, 49/11.

sıklık” olarak nitelemiştir. Daha açıkçası, imandan sonra mü’minlerin alay etmelerini, ayıplamalarını ve kötü lakaplar takmalarını vs.. hoş görmemiş ve kesinlikle bundan ictinâb edilmesini istemiştir. Aksi halde bu eylemleri yapanların zalimler olduklarını belirtmiştir. Asr-ı Saadette lakaplar, tamamen insanları övme ve kendilerinin hoşuna gidecek şekilde verilmiştir. Ancak bu, özellikle Hulefâ-i Râşidîn döneminden sonra Emevîler ve sonraki dönemlerde daha çok yerme ve aşağılama amacına yönelik olmuştur. Biz, önce Asr-ı Saadet ve Hulefâ-i Râşidîn döneminden bazı örnekler verdikten sonra Emevîler döneminde durumun nasıl olduğuna bakacağız ve Emevî halifelerinin lakapları konusunu inceleyeceğiz:

A- Asr-ı Saadette Lakap:

Yukarda da belirttiğimiz gibi bu dönemde kesinlikle insanların kişilik haklarının korunmasına özen gösterilmiş ve yüce değerlerden aldıkları eğitim sayesinde cahilliye döneminde olduğu gibi hoşla gitmeyen ya da insanların beğenmeyeceği lakaplar kesinlikle verilmemiştir. Tam aksine, insanların hoşlanacağı lakaplar takılmıştır. Şimdi bu hususta hem Allah’ın ve hem de Hz. Peygamber’in verdiği bazı lakapları burada vermek istiyoruz:

1- Allah Teâlâ’nın Lakap Takması:

Kur’an, bizzat Allah’ın da bazı lakaplar verdiğini göstermektedir. Bu lakapları iki kısımda inceleyebiliriz: Bunlardan birincisi, Kur’an, Mekke ve Hz. Peygamber’in eşleri hakkındadır. Kur’an için Allah Teala, “Ümmül’l-Kitab” lakabını kullanmaktadır. Bu lafız, Kur’an’da üç yerde geçmektedir⁵. Hz. Peygamber’in eşleri için de Kur’an “Ümmül’l-Mü’minin” lakabını kullanırken, Mekke için de “Ümmül’l-Kurâ” lakabını kullanmaktadır⁶.

İkincisi ise, bizzat Allah Teala, İslam düşmanlarını yaptıkları kötülüklerini belirtmek için bazı lakaplar takmıştır. Bunun en bariz örneği de, Leheb suresinde geçen Ebu Leheb ve karısı Ümmü Cemil için kullandığı lakaplardır. Bu lakaplardan birisi “Ebu Leheb”tir⁷. Bu meşhur İslam düşmanlarından birisi⁸ olan Abdüluzza b. Abdilmuttalib b. Haşim’in lakabıdır. Babası onu, güzelliği sebebiyle ateş gibi parladığı veya öfkelenildiği zaman yanakları kızardığı için “Alev babası” anlamında “Ebu Leheb” olarak lakaplandırılmıştır⁹. Kur’an da, bunu bu şekilde lakaplandırmıştır¹⁰. Diğeri ise, karısı için kullandığı “Ham-

5) Al-i İmran, 7; Ra’d, 39; Zuhruf, 4.

6) En’am, 52.

7) Tebbet, 1.

8) Hayatı hakkında bkz. Mehmet Ali Kapar, “Ebu Leheb” *D.İ.A.*, İstanbul 1994, X, 178.

9) Kapar, *A.g.e.*, X, 178.

10) Kur’an’ın onu ismiyle değil de lakabıyla anmasının bir kaç nedeni bulunmaktadır; bunlardan birincisi, onun cahilliye döneminden itibaren bu lakabıyla tanınmış olması, diğeri ise, onun isminin Abdüluzza yani Uzza’nın kulu olduğu için Kur’an bunu zikretmeyi uygun görmemiştir. Mevdûdî, VI-II, 294.

mâlete'l-Hatab" (odun taşıyıcısı) tır. Ervâ bnt. Harb b. Ümeyye b. Abdişems'in lakabıdır. İslam tarihinde Ümmü Cemil olarak bilinmektedir. Ebu Leheb'in karısıdır. İslam'a ve Peygamber'e düşmanlıkta kocasına en büyük yardımı yapmıştır. Onu böyle isimlendiren bizzat, Allah Teala'dır. Leheb suresinde "...ve imraatühu hammâlete'l-hatab.."11 diye geçmektedir. Onun böyle lakaplandırılmasında bir kaç yorum yapılmaktadır. Bunlardan birisi, o sürekli iftiralarda bulunur ve söz getirip götürür idi. Buradan onun durumu "odun taşıyan" olarak benzetilmiştir. Bir başkası yorum ise, o, geceleri Rasullulah'ın gelip geçtiği yola acı versin diye hep diken taşırdı. Bu yüzden kendisine bu lakap verilmiştir12.

2- Hz. Peygamber'in Lakap Vermesi:

Hz. Peygamber (sav) hayatı boyunca pek çok sahâbîye hoşuna gidecekleri bir takım lakaplar vermiştir. Rasulullah'ın aynı eylemi, isim koymada da görmekteyiz13. Biz burada örnek olması açısından Hz. Peygamber'in bizzat verdiği lakaplardan bazılarını vermek istiyoruz:

a- el-Ahmâgu'l-Mutâ' (Kendisine itaat edilen ahmak): Huzeyfe b. Huzeyf b. Bedr b. Amr el-Fezâri'nin lakabıdır. Kendisi sahâbî olup Huneyn ve Taif seferlerine iştirak etmiştir. Aynı zamanda Müellefe-i Kulûbtan idi. Ebu Bekir döneminde tekrar irtidat etti. Yalancı peygamberlerden Tuleyhâ b. el-Esedî'ye bey'at etti. Ardından tekrar İslam'a döndü. Ömer b. el-Hattab dönemine kadar yaşadı. Huzeyfe'ye bu lakabı bizzat Rasululah verdi. Çünkü kendisi ahmak olmasına rağmen kavminin efendisi idi14.

b- Emînül-Ümme: Âmir b. Abdillâh b. el-Cerrâh el-Fihri'nin lakabıdır. Meşhur Şam bölgesinin fatihi, komutan Ebu Ubeyde b. el Cerrâh'tır15. Hz. Peygamber ile din konusunda tartışan ve Hıristiyan kalıp cizye vermeyi kabul eden Necrânîliler, cizye tahsili için güvenilir birinin kendileriyle gönderilmesini istediler. Rasulullah da Ebû Ubeyde'yi gönderdi16 ve onun için "Her ümmetin bir emîni vardır. Bu ümmetin emîni de, Ebu Ubeyde el-Cerrâh'tır" buyurdu. Bu olaydan sonra Ebu Ubeyde, bu lakapla anıldı17.

11) Tebbet, 4.

12) Fuad Salih Seyyid, *Mu'cemü'l-Elkâb ve'l-Esmâi'l-Müsteâr*, Beyrut 1990, s. 93.

13) Cemal Ağırman, "Ad Koyma ve Hz. Peygamber'in İsimlere Karşı Tutumu", *C.Ü.İ.F.D.*, Sivas 1998, Sayı: 2, s. 123-143.

14) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 20.

15) Hakkında geniş bilgi için bkz. Abdullah İbn Kudâme, *et-Tebyîn fî Ensâbi'l-Kuraşiyîn*, thk. Muhammed Nayif Beyrut 1988, s. 493-494; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe* Beyrut 1989, V, 205-206; Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. thk. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut 1994, Beyrut 1994-23; Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Fadâil's-Sahabe*, thk, Faruk Hamâde, Fas 1984; s. 106-110; Ahmet Önkâl, "Ebu Ubeyde b. Cerrâh", *D.İ.A.*, İstanbul 1994, X, 249-250.

16) Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, İstanbul 1981, x, 193-216.

17) İbn Kudâme, s. 493; Zehebî, *Siyer*, I, I, 6; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut 1992, III, 252; Ahmet Önkâl, "Ebu Ubeyde b. Cerrâh", *D.İ.A.*, İstanbul 1994, X, 250.

c- Havâriyyü'n-Nebiy: ez-Zübeyr b. Avvâm'ın lakabıdır. Cesur sahâbîlerden olan Zübeyr'in Allah yolunda ilk kılıcı çeken kimse olduğu belirtilmektedir. Aşere-i mübeşşeredendir. Aynı zamanda Ömer'in seçtiği altı kişilik şûra heyetinde yer almıştır. Peygamber döneminde hemen hemen bütün seferlere katıldığı gibi, dört halife döneminde de Yermuk savaşına katıldı. Cemel savaşında Aişe'nin yanında yer aldı ve öldürüldü¹⁸.

Bu lakabı kendisine Hz. Peygamber, yaptığı yardımlardan dolayı verdi. Peygamber bu konuda "Her ümmetin bir havârisi vardır. Benim havârim de Zübeyr'dir"¹⁹, buyurdu. Kendisine bu lakaptan başka "Amûdü'l-İslam" (İslam'ın direği) lakabı da verilmiştir²⁰.

d- Ğasîlü'l-Melâike: Hanzale b. Ebi Âmir b. Amr el-Evsî'nin lakabıdır. Kendisi Uhud savaşında şehit olmuştu. Hz. Peygamber, onun şehadetinin ardından "ben, meleklerin Hanzale'yi gök ile yer arasında gümüş bir tepsi içinde yağmur suyu ile yıkadıklarını gördüm..." buyurdu²¹. Bu yüzden kendisine bu lakap verildi.

e- el-Cûd: Talha b. Ubeydullah Osman b. Amr et-Temîmî'nin lakabıdır. Medine'de doğup, Basra'da vefat eden Talha, sahâbîdir. Aynı zamanda aşere-i mübeşşeredendir. Ömer tarafından belirlenen altı kişilik şûrâ heyetinden olan Talha, Hz. Peygamber döneminde Uhud savaşında Peygamber'e ölesiye bey'at etti. Fitne olayları esnasında Aişe'nin yanında yer aldı ve Cemel savaşında öldürüldü²². Talha, bu lakabın kendisine Hz. Peygamber tarafından Uhud savaşında verildiğini belirtmektedir. Verilme sebebi ise, kendisinin cömertliğinden dolayıdır²³.

f- Hibbu Rasûlillah: Zeyd b. Hârise b. Şurahbil b. Ka'b'ın lakabıdır. Zeyd, sahâbî olup kendisini Hz. Hatice satın almış ve Hz. Peygamber'e hibe etmişti. Daha sonra Hz. Peygamber onu özgürlüğüne kavuşturarak Zeyneb bnt. Cahş ile evlendirdi. Zeyd, önceleri Zeyd b. Muhammed olarak çağırılırken daha sonra Kur'an'ın bunu yasaklaması üzerine²⁴ kendi adıyla anıldı. Mute savaşında şehit oldu²⁵. Hz. Peygamber, onu çok sevdiği için böyle bir lakap vermiştir. Aynı şekilde Rasulullah Mikdad b. Amr'ı da sevdiği için bu lakapla isimlendirmiştir²⁶.

g- Zâtü'n-Nitâkeyn: Esmâ bnt. Ebi Bekr es-Sıddîk'ın lakabıdır. Mekke'de doğdu, orada yetişti ve orada vefat etti. Esmâ, Zübeyr b. el-Avvam ile evlendi. Bu evlilikten Abdullah b. Zübeyr dünyaya geldi²⁷.

18) Hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Kudâme, s. 255-257; Zehebî, *Siyer*, I, 41-67; Ziriklî, III, 43; Nesâî, s. 113-115.

19) İbn Kudâme, s. 256; Zehebî, *Siyer*, I, 48-49; Ziriklî, III, 43.

20) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 95.

21) İbnü'l-Esir, *Üsd*, I, 543-544; Köksal, III, 123; Fuad Salih, s. 233.

22) Hakkında geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Siyer*, I, 23-40; Ziriklî, III, 229; Nesâî, s. 112-114.

23) Ziriklî, III, 229; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 77.

24) "Evlatlıkları babalarına nisbet edin, bu Allah katında en doğru olanıdır..." Azhab, 5.

25) İbnü'l-Esir, *Üsd*, II, 129-132; Nesâî, s. 96-98.

26) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 82.

27) İbnü'l-Esir, *Üsd*, VI, 9-10.

Esmâ'yı bu şekilde bizzat Rasulullah isimlendirmiştir. Bilindiği gibi hicret esnasında Esmâ, Peygamber ve arkadaşı Ebu Bekir'e yol azığı tedarik ediyordu. Getirdiği yemeği ve suyu develere asmak için bir şey bulamadı. Derhal belinden kemerini çıkarıp, onu yırttı. Bir parçası ile yiyecek çıkını ve su kabını astı, diğerini de beline doladı. Bundan dolayı kendisine "çift kemerli" anlamında bu lakap verildi²⁸.

ğ- Zül'l-Üzneyn: Enes b. Mâlik b. Dırâr'ın lakabıdır. Enes, Medine'de doğup, Basra'da vefat etti. Rasulullah'ın hizmetçisi idi. Ona bu lakabı Rasulullah verdi. Rasulullah, bir keresinde Enes ile şakalaşırken ona "iki kulaklı" anlamında "Zül'l-Üzneyn" lakabını verdi²⁹. Her ne kadar kaynaklar, Peygamberimiz'in neden bunu söylediğini belirtmeseler de biz, Enes'in Peygamber'in emirlerine ve sözlerine kulak vermesinden dolayı bunun verilmiş olabileceğini düşünmekteyiz.

h- Zü'r-Rey: Hubâb b. Münzir el-Hazrecî'nin lakabıdır. Cesur sahâbîlerden olan Hubâb, Rasulullah döneminde hemen hemen bütün seferlere iştirak etti. Ömer döneminde vefat etti. Onun bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi şudur: Hz. Peygamber'e Bedir savaşında konakladığı yerin vahiy sonucu olup olmadığını sordu. Rasulullah'ın da bunun kendi fikri olduğunu söylemesi üzerine Hubâb, daha uygun bir yer söylemişti³⁰. Bu yüzden kendisine "görüş sahibi" anlamında bu lakap verildi³¹.

ı- Seyfullah: Halid b. Velid b. Muğire'nin lakabıdır. Halid, Müslümanların meşhur komutanlarından birisidir. Mekke fethinden önce Amr b. el-As ile birlikte Müslüman oldu. Mute savaşında ilk kez İslam'ın sancağını eline aldı. Ebu Bekir onu önce Müseylemetü'l-Kezzab üzerine sonra da Irak fethine gönderdi³². Hz. Peygamber, Mute seferinde komutanların durumdan haber verirken Halid'den de "Allah'ın kılıcı" diye bahsetti. Bu yüzden kendisine "Allah'ın kılıcı" anlamında bu lakabı verdi³³.

Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn dönemlerinde lakaplar daha çok insanların iyiliklerinden dolayı verilmiştir. Şimdi de onlar için bir kaç örnek verelim:

a- el-Emîn: el-Emîn lakabı Hz. Peygamber için kullanıldığı gibi³⁴ başkaları için de kullanılmıştır. Kaynaklarımız Peygamber için bu lakabın verilmesine şu olayın sebep olduğunu aktarmaktadırlar. Peygamber'in peygamberliğinden yaklaşık beş sene önce Mekke'de meydana gelen bir felaket Kabe'ye de zarar vermişti. Mekkeliler, burada putlarının olmasından ve kutsallığından dolayı Kabe'yi tamir etmeye karar verdiler. Tamir-

28) İbnü'l-Esir, *Üsd*, I, 9; Ziriklî, I, 305; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 121.

29) İbnü'l-Esir, *Üsd*, I, 151-152; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 122.

30) Köksal, I, 111.

31) Ziriklî, II, 163; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 126.

32) Nesâî, s. 160-161. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Kudâme, s. 345-348; Mustafa Fayda, *Halid b. Velid*, İstanbul 1990.

33) İbn Kudâme, s. 347; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 167; Fuad Salih, *Mu'cemü'l-Evâil fî Têrîhi'l-Arab ve'l-Müslimîn*, Beyrut 1992, s. 288).

34) Hüseyin Algül, "Emin" *D.İ.A.*, İstanbul XI, 111.

den sonra sıra Hacerü'l-Esved'in konulmasına geldiğinde kabileler arasında anlaşmazlık meydana geldi. Çünkü her kabile bu taşı yerine koyma şerefinin kendisine ait olmasını istiyordu. Durum, aralarında kan dökülmesine kadar varmıştı. Kureyş'in en yaşlısı olan Ebu Ümeyye b. Muğire, ertesi sabah Safa kapısından girecek ilk kişinin hakem olmasını ve vereceği karara uyulmasını teklif etti. Sonuçta teklif kabul edildi. Ertesi sabah kapıdan içeri ilk girenin Hz. Peygamber olduğunu gördüklerinde gruplar "Muhammedü'l-Emîn" geliyor diye sevindiler³⁵. İşte bundan dolayı onun lakabı "Muhammedü'l-Emîn" veya "el-Emîn" olarak kaldı. Bu lakap, Peygamberimizden başka el-Kâsım b. er-Rebi' b. Abdi'l-Uzza gibi daha pek çokları için de kullanılmıştır³⁶.

b- el-Bahr: Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib'in lakabıdır. Sahâbî olan İbn Abbas, ileri gelen âlimlerden birisidir. Cemel, Sıffin ve Nihavend savaşlarında Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Ömrünün son anlarını Basra'da geçirdikten sonra 68/787 yılında vefat etti³⁷. Ona bu lakabın verilmesinin sebebi, ilimdeki derinliğinden dolayıdır. İbn Abbas'a yine derin ilminden dolayı "Tercümânü'l-Kur'an", "Rabbaniyyu'l-Ümme", "Hıbrü'l-Ümme"³⁸ lakapları da verilmiştir³⁹.

c- Bahrü'l-Cûd: Abdullah b. Ca'fer b. Ebi Talib'in lakabıdır⁴⁰. Abdullah, Müslümanların Habeşistan'a hicret ettiğinde orada doğan ilk sahâbî olma özelliğini taşımaktadır. Aynı zamanda Hz. Peygamber'i gören en son sahâbîdir. Sıffin savaşında Hz. Ali'nin komutanlarından birisi olarak görev aldı. Medine'de 80/700 yılında vefat etti⁴¹.

Ona böyle bir lakap, cömertliğinden dolayı verilmiştir. İslam'da ondan daha cömert bir kimsenin olmadığı söylenmektedir⁴².

d- Ümmü'l-Mesâkîn: Zeyneb bnt. Huzeyme b. el-Hâris'in lakabıdır. Peygamber'in eşlerinden ve mü'minlerin annelerinden olan Zeyneb'e cömertliğinden ve bolca infakta bulunmasından dolayı "miskinlerin annesi" anlamında bu lakap verilmiştir⁴³.

35) İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, by 1955, I, s. 125; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. M.S. Mutlu, İstanbul 1972, I, s. 62.

36) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 43.

37) Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Abdülaziz ed-Dürî, Beyrut 1978, III, 31vd; *Ahbâru'd-Devleü'l-Abbâsiyye*, (Yazan meçhul), nşr. Abdülaziz ed-Dürî vd, Beyrut 1971, s. 28vd; Zehebî, *Siyer*, III, 331-359; Hüseyin Atvan, *ed-Da'vetü'l-Abbâsiyye, Târîh ve Tattavvur*, Beyrut 1984, s. 122-125; İ.L. Çakan - Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas" *D.İ.A.*, İstanbul 1988, I, 76-79.

38) Nesâî, s. 94; Çakan, *Agm.*, I, 78.

39) Nesâî, s. 94; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 50-63.

40) İbn Kudâme, s. 116.

41) Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Kudâme, s. 116-118; Zehebî, *Siyer*, III, 456-462; Ahmet Önkâl, "Abdullah b. Ca'fer", *D.İ.A.*, İstanbul 1988, I, 89.

42) İbn Kudâme, s. 116; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 50.

43) İbn Kudâme, s. 76; İbnü'l-Esir, *Üsd*, VI, 129. Bu lakabın Zeyneb'e daha cahiliyye döneminde verildiği belirtilmektedir. İbn Kudâme, s. 76; Zirikî, III, 66; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 296.

B- Râşid Halifelerin Lakapları:

Râşid Halifeler olarak bilinen Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin pek çok lakapları bulunmaktadır. Biz mümkün merteye kendileri için söylenen lakapları vermeye gayret ettik. Şimdi bunları olayların fazla detayına girmeden vermeye çalışalım:

1- Hz. Ebu Bekir'in Lakabı

Hız. Ebu Bekir'in pek çok lakabı bulunmaktadır. Bunların en meşhuru, hiç şüphesiz "es-Sıddîk" lakabıdır. "Çok samimi, çok sâdık, sözünü işiyle doğrulayan" anlamlarına gelen bu lakap, ona Rasulullah tarafından verilmiş ve bununla şöhret kazanmıştır. Hatta bu lakabı, onun künyesiyle birlikte özdeşleşmiş ve beraberce "Ebu Bekir es-Sıddîk" şeklinde söylenir ve yazılır hale gelmiştir. Ebu Bekir, Hz. Peygamber'i ilk tasdik edenlerden biridir. Mi'râc olayını da müşriklerin inkarına rağmen hiç tereddüt etmeden tasdik ettiği için kendisine Hz. Paygamber tarafından bu lakap verilmiştir⁴⁴. Onun bir başka lakabı da "Atîk"tir⁴⁵. "Cömert, güzel, azad edilmiş" gibi anlamlara gelen bu lakabın ona annesi tarafından verildiği gibi, çok hayır yaptığı, yüzü ve ahlakı güzel olduğu için verildiği de söylenmektedir⁴⁶. Bunların yanında, Hz. Peygamber'in onun Cehennemden âzâd olduğunu müjdelemesi dolayısıyla ve kelimenin "âzâd edilmiş" manasına da uygun olarak, Cehennemden azad edildiği için bu lakapla anıldığı rivayet edilmektedir⁴⁷. Ayrıca servetini Allah yolunda harcadığı ve eski elbiseler giydiği için "Zü'l-Hilâl", çok merhametli olduğu için "Evvâh"⁴⁸ ve ilk hacc emirliğini gerçekleştirdiği için de "Emirü'l-Hacc"⁴⁹ lakaplarıyla da anılmıştır.

2- Hz. Ömer'in Lakabı

Hız. Ömer'in pek çok lakabı bulunmaktadır. Bunların başında ise, "Emirü'l-Mü'minîn" lakabı gelmektedir. Ömer, böyle bir lakap ile isimlendirilen ilk kimse olma özelliğini taşımaktadır⁵⁰. Onun bu şekilde isimlendirilmesi konusunda bir takım farklı yorumlar yapılmaktadır. Bunlardan birincisi, belirtildiğine göre Ömer hilafete geçtiğinde ona "Halîfetü halîfeti Rasulillah" diye hitap edildi. Ömer, "bunun doğru bir isimlendirme olmadığını, çünkü kendisinden sonra iktidara geçenin de "Halîfetü halîfeti Rasulillah" diye isimlendirilmesi gerekeceğini belirtti. Doğrusu "siz mü'minlerseniz, ben de

44) İbrahim Sarıçam, *Hız. Ebu Bekir*, Ankara 1996, s. 6; Mustafa Fayda, "Ebu Bekir", *D.İ.A.*, İstanbul 1994, X, 101-108.

45) İbn Kudâme, s. 305.

46) Fuad Salih, *Evâil*, s. 287; Sarıçam, 6; Fayda, *Agm*, X, 101.

47) Sarıçam, s. 6. Sarıçam ayrıca son görüşün daha mantıklı olduğunu belirtmektedir.

48) Sarıçam, s. 6.

49) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 42; Fuad Salih *Evâil*, s. 288.

50) İbn Kudâme, s. 403.

sizin emîrinizim” dedi. Bunun üzerine bu lakapla lakaplandırıldığı belirtilmektedir. İkincisi ise, Hz. Ömer yazışmalarında kendisinden “Halffetü halffeti Rasulillah” diye zikreliyordu. Bir defasında Irak valisine böyle bir mektup yazdı. Validen orada bulunan Adiy b. Hatem ve Lebid b. Rebîa’yı kendisine göndermesini istedi. Bu iki sahâbi Medine’ye geldiler. Mescidde bulunan Amr b. el-As’dan Emîrü’l-Mü’minîn ile görüşmeleri için referans olmasını istediler. Amr, onların bu hitap şekliinden hoşlandı ve Hz. Ömer’in huzuran girdiğinde “es-Selâmün Aleyküm! Ey Mü’minlerin Emîri!” dedi. Ömer, o günden itibaren bu lakap ile meşhur oldu⁵¹. Hz. Ömer’in bundan başka bizzat Hz. Peygamber’in lakaplandığı bir lakabı daha vardır ki o da “Ğalaku’l-Fitne” (Fitne kilidi) dir. Peygamberimiz onun için “Bu, fitnenin kilididir. Ömer aranızda yaşadığı sürece, fitne kapısı kapalı olacaktır” buyurdu⁵².

Hz. Ömer’in en meşhur lakabı ise, “Fâruk”tur. İslam tarihinde faruk lakabıyla tanınan tek sahâbi, Hz. Ömer’dir. Ancak kendisine bu lakabın kimin tarafından niçin verildiği hususunda kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Hz. Peygamber, Allah Teala hak ile batılı Ömer ile ayırdığı için onun faruk olduğunu söylemiş, Hz. Aişe de bir soru üzerine Ömer’e faruk lakabını Peygamber’in verdiğini ifade etmiştir⁵³. Bazı kaynaklar da bu lakabın veriş sebebini şuna bağlamaktadırlar: Ömer müslüman olduktan sonra Rasullullah’a başvurarak “Eğer davamızda haklıysak dinimizi böyle gizli yaşamamıza gerek yoktur” demiş ve Ka’be’ye gidilmesini istemiş. Bunun üzerine müslümanlar, Hz. Peygamber’i aralarına alarak birinin başında Hz. Hamza, diğerinin başında Hz. Ömer’in bulunduğu iki saf halinde Ka’be’ye gitmişlerdir. Bu durum, Kureys’e çok dokunmuştu. Rasullullah Ömer’i hak ile batılı birbirinden ayırdığı için faruk diye isimlendirmiştir⁵⁴.

3- Hz. Osman’ın Lakabı

Osman b. Affân’ın lakabı, “Zi’n-Nûreyn”dir. Onun bu şekilde lakaplandırılmasının nedeni, Peygamber’in kızlarından önce Rukiyye ile sonra da Ümmü Külsüm ile evlenmesidir. Ümmü Külsüm’ün ölümünden sonra Peygamber, Osman için “Eğer üçüncü bir kızım olsaydı, onunla evlendirirdim” buyurdu⁵⁵. Bundan dolayı Hz. Osman “iki nur sahibi” anlamında bu lakapla meşhur oldu.

51) Ebû Hilal el-Askerî, *el-Evâil*, thk. Muhammed el-Mısırî vd., Dımaşk 1975, I, 222-223; Fuad Salih, *Evâil*, s. 288; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 43.

52) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 234.

53) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 240.

54) M. Fayda, “Fâruk”, *D.İ.A.*, İstanbul 1995, XII, 176. Ayrıca bu lakabın Hz. Aliye’de verildiği belirtilmektedir. Aynı yer.

55) İbn Kudâme, s. 179; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’z-Zehzîb*, Haydarâbâd 1325, VII, 139, XII, 345; İbnü’l-Cevzî, *Sifatü’s-Safve*, Haydarâbâd 1355, I, 113; İbnü’l-Esir, *Üsd*, III, 481-482; Nesâî, s. 67 vd.; Muhammed Rıza, *Zin-Nûreyn Osman b. Affân*, Beyrut 1982, s. 12; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 135; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Komisyon, İstanbul 1989, II, 194.

Hz. Osman'ın bir diğer lakabı da "eş-Şehîd"dir. Ona bu lakap, bizzat Hz. Peygamber tarafından verilmiştir. Rasulullah, Uhud savaşında dağın üzerindeyken dağın sallanması üzerine "Sakin ol, ey Uhud dağı! Çünkü senin üzerinde bir Nebî, bir Sıddîk ve bir de Şehîd bulunmaktadır" buyurdu. Bu yüzden bu lakapla da anılmaktadır⁵⁶.

4- Hz. Ali'nin Lakabı

Hz. Ali'nin pek çok lakabı bulunmaktadır. Bunlar arasında Ebu Turâb⁵⁷, Haydar⁵⁸, Esedullah veya Esedü Rasulillah, Allah'ın Aslanı, Şîr-i Yezdân, Şîr-i Hudâ⁵⁹, Seyyidü'l-Arab⁶⁰, el-Fâruku'l-Ekber, el-Murtaza⁶¹, el-Fetâ ve Kasîmü'n-Nar'dır⁶². Esedullah veya Esedü Rasulillah lakabı, Ali'nin dışında Hz. Hamza ve el-Muğire b. el-Haris b. Abdülmuttalib için de kullanılmaktadır.

56) Fuad Salih, *Evâil*, s. 289.

57) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 63; Fuad Salih, *Evâil*, s. 289. "Toprağın babası, toprağa bulanmış kimse" anlamına gelen bu lakap, Hz. Ali'ye Rasulullah tarafından verilmiştir. Bir gün Hz. Peygamber öğle vakti kızı Fâtıma'nın yanına gittiğinde Ali'yi evde göremedi. Fatıma'ya Ali'nin nerede olduğunu sordu. Fatıma da aralarında bir şeylerin geçtiğini, bu yüzden de gündüz uykusunu yanında uyumak istemediğini söyleyip çekip gittiğini belirtti. Sahâbilerden Sehl b. Sa'd, onun Mescid-i Nebevî'de uyumakta olduğunu haber verince Rasulullah oraya gitti. Uyumakta olan Ali'nin üzerindeki hırkanın sıyrıldığını, vücudunun toprağa bulandığını gördü. Elbisesindeki toprağı eliyle silkelerken "Kalk Ebu Turâb, kalk!" diye seslendi. O günden sonra "Ebu Turâb" diye de çağrılan Hz. Ali, kendisine böyle hitap edilmesine çok seviniyordu. (Fuad Salih, *Evâil*, s. 289) Bir başka rivayette ise, hicretin ikinci yılında yapılan Zül'l-Uşeyre gazvesinde bir konak yerinde Hz. Ali ile Ammâr b. Yâsir, hurma ağaçlarının bakımını yapan Benî Müdlic halkının çalışmalarını seyrederken uykuya kaldılar. Yanlarına gelen Rasulullah, Ali'nin elbisesinin toprağa bulandığını görünce ona dokunarak, "Kalk Ebu Turâb" diye seslendi. (Köksal, II, 263; M. Yaşar Kandemir, "Ebu Turâb", *D.İ.A.*, İstanbul 1994, X, 243). Rivayetlerde mekanlar farklı olmasına rağmen, hadise aynıdır. İslam Ansiklopedisindeki "Ebu Turâb" maddesinde "kimin yazdığı belli değil) Nöldeke'nin bunu daha ziyade Ali'nin düşmanları yani Emevîler tarafından takılan bir lakap olduğunu zannettiğini belirtmektedir. ("Ebu Turâb" *İ.A.*, İstanbul 1964, IV, 57) Ancak bu lakap, zaman zaman böylesi şakalar yaptığı bilinen Hz. Peygamber'in damadını sevdiğinden dolayı verildiği bilinmektedir. Şiiler bu lakabı, şerefli bir ünvan olarak kabul etmektedirler, *Age.*, IV, 57.

58) Haydar kelimesi, Arapça'da aslana, özellikle "diğer aslanlar arasında kralın insanlar arasında durduğu gibi duran" erkek aslana verilen isimdir. Bu anlamın verilmiş sebebi ise, aslanın ensesinin kalınlığı ve pençelerinin güçlü oluşudur. (D.İ.A., "Haydar", *D.İ.A.*, İstanbul 1998, XVII, 24). Burada da görüldüğü gibi Araplarda kuvvet, cesaret ve kahramanlığın sembolü sayılan "aslan" anlamında "Haydar" kullanılmıştır. Hz. Ali'ye bu lakap, Hayber savaşında gösterdiği kahramanlıktan dolayı verilmiştir. *D.İ.A.*, *Age.*, XVII, 24.

59) Bunlar da Allah'ın aslanı anlamına gelmektedir.

60) Peygamber "Ben Adem oğullarının efendisiyim, Ali de Arapların efendisidir" buyurdu. Fuad Salih, s. 166.

61) Fiğlalı, "Ali b. Ebi Talip" *D.İ.A.*, İstanbul 1995, II, 374.

62) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 26-27.

C- Emevîler Döneminde Lakap ve Emevî Halifelerinin Lakapları

1- Emevîler Döneminde Lakap:

Gelenekler ve görenekler, bir milletin aynı zamanda aynasıdır. Hulefâ-i Râşidîn döneminden sonrakiler için verilen lakaplar, iktidarların da İslâmî geleneklerden ne kadar uzaklaştırdığını göstermektedir. Çünkü Asr-ı Saadet ve Hulefâ-i Râşidîn'in dönemlerinde verilmeyen lakapların verildiğini görmekteyiz. Bunda elbetteki Emevîlerden sonra iktidara gelen Abbâsîlerin özellikle Emevî halifelerini küçük düşürmek için alay edici lakaplar taktıklarını belirtmemiz gerekir. Bunun yanında insanların özürülü oluşları da lakap verilmede bir kriter olmuştur. Şimdi bunlar için bir kaç örnek verelim:

a- el-Ahnef: Kendisine Dahhak denildiği gibi, el-Hâris b. Enes b. Kays b. Muaviye b. Husayn da denilmektedir. Kendisi Basra'da doğup, yine orada vefat etmiştir. benû Temîmin efendisidir. Hz. Ömer döneminde Horasan ve Semerkand fetih hareketlerine katıldı. Cemel gününde olayın dışında durdu. Ancak Sıffin savaşında Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Muaviye'nin ona kızgın olmasından dolayı daha sonraları Abdullah b. Zübeyr'in yanında yer aldı⁶³. Onun el-Ahnef olarak lakablandırılmasının sebebi, ayaklarının doğuştan çarpık bacaklı olmasından dolayıdır⁶⁴.

b- el-Ahvas: Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Asım el-Ensârî'nin lakabıdır. Medine'de doğup, Şam'da vefat etti. Abdullah, namuslu kadınlara bile aşk şairleri okudu. Bu yüzden Ömer b. Abdülaziz, onu yanına çağırarak dövülmesini emretti. Ardından da onu Dehleke'e sürgüne gönderdi. Dehleke, daha çok Emevîlerin hoşlanmadıkları kimseleri sürgüne gönderdikleri Yemen ve Habeşistan arasında bir adadır⁶⁵. Yezid b. Abdülmelik, onun sürgün hayatından geri dönmesine müsaade etti⁶⁶. Bunun sebebi muhtemelen, Yezid'in şarkıcılara yakınlık duymasıdır. Abdullah'ın el-Ahvas diye lakablandırılmasının sebebi, gözlerinin kısık olmasından dolayıdır⁶⁷.

c- el-Ahtal: Ğıyas b. Ğavs b. es-Salt et-Tağlebî'nin lakabıdır. Abdülmelik b. Mervan dönemi meşhur Emevî şairlerindendir⁶⁸. Onun "Ahtal" diye lakablandırılmasının sebebi konusunda farklı rivayetler olmasına rağmen, genelde çok konuştuğu için "geveze, aptal, ahmak, boşboğaz" anlamında "Ahtal" olarak isimlendirilmiştir. Bunda şairin kendi kavminden Ka'b b. Cu'aly et-Tağlebî'yi hicvetmesi etkili olmuştur⁶⁹.

63) İbn Halikan, *Vefeyâtü'l-A'yân*, thk. İhsan Abbas, Beyrut 1969, II, 499-506; Ahmed Önkâl, "Ahnef b. Kays", *D.İ.A.*, İstanbul 1989, II, 174; Reckendorf, "Ahnef", *İ.A.*, İstanbul 1965, I, 223-224.

64) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 21; Önkâl, *Agm.*, II, 174.

65) Zirikî, IV, 116.

66) Zirikî, IV, 116.

67) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 21.

68) Zehebî, *Siyer*, IV, 589.

69) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 22; Azmi Yüksel, "Ahtal" *D.İ.A.*, İstanbul 1989, II, 183-184; H. Lammens "Ahtal" *İ.A.*, İstanbul 1965, I, 226-228.

d- el-Eşdâk: Amr b. Saîb el-As b. Ümeyye'nin lakabıdır. Muaviye ve oğlu Yezid döneminde Mekke ve Medine valiliği yaptı⁷⁰. Onun el-Eşdad iye isimlendirilmesinde bir takım farklı yorumlar bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, Amr, konuşmalarında Hz. Ali'ye sövme konusunda aşırı gittiğinden dolayı kendisine yüz felci isabet ettiği için "el-Eşdak" denilmiştir. Diğeri ise, fesahati ve belağatinin güzelliğinden dolayı avurdunu şişirterek konuştuğu için bu şekilde lakaplandırılmıştır. Bizce de bu, daha isabetli görünmektedir. Çünkü Amr, hitabet ve belağatte gerçekten üstün bir yeteneğe sahipti⁷¹. Çünkü ondan başka yine belağatinin güzelliğinden dolayı aynı lakabın Süleyman b. Musa'ya verilmesi de⁷² bu görüşümüzü desteklemektedir.

e- el-A'sem: Kulakları sağır olduğu için kendilerine "el-Asem" (sağır) lakapları verilen insanlar arasında Hakîm b. Malik, Abdullah b. el-Haccac vs bulunmaktadır⁷³.

f- el-A'ver: Mühelleb b. Ebi Süfya el-Ezdf'nin lakabıdır. Musab b. Zübeyr tarafından Hâricîlerle mücadeleye gönderilen Mühelleb yaklaşık 9 yıl boyunca onlarla mücadele etti. Abdülmelik b. Mervan onu bu başarısının bir sonucu olarak Horasan valiliğine atadı⁷⁴. Ona bu lakabın verilmesinin nedeni, gözünün birisinin olmamasındandır⁷⁵.

2- Emevî Halifelerinin Lakapları:

a- Muaviye b. Ebi Süfyan'ın Lakabı

Muaviye, Mekke'de doğdu, Şam'da vefat etti. Muaviye b. Ebi Süfyan, Emevî Devletinin kurucusu ve ilk halifesidir. Aynı zamanda "Dühâtü'l-Arab"tandır⁷⁶.

Muaviye b. Ebi Süfyan'ın lakabı, "İbn Âkiletü'l-Ekbâd"dır. Onun böyle lakaplandırılmasının sebebi, annesi Hind'in "Âkibetü'l-Ekbâd" diye lakaplandırılmasından dolayıdır. Bilindiği gibi Hind, Uhud savaşında Hz. Hamza'nın ciğerlerini parçalamış ve yemiştir. Bundan dolayı da Muaviye "Ciğer yeyicinin oğlu" anlamında "İbn Âkiletü'l-Ekbâd" diye lakaplandırılmıştır. Muaviye, genelde bu lakapla bilinmesine rağmen bunun dışın-

70) Hakkında geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Siyer*, III, 449-450; Abdülkerim Özyayın, "Eşdak" *D.İ.A.*, İstanbul 1995, XI, 560-561; K.V. Zettersteen, "Amr b. Said" *İ.A.*, İstanbul 1965, I, 415.

71) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 29; Fuad Salih, *Evâil*, s. 291.

72) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 29.

73) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 31.

74) Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Siyer*, IV, 383-385; Zirikî, VII, 315.

75) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 35-36.

76) Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, thk. Süheyl Zekkar vd., Beyrut 1996, V, 22-167; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid, Beyrut 1988, III, 11-62; Zehebî, *Siyer*, III, 119-162; Zirikî, VII, 261-262; M. Seyyid Vekil, *el-Ümeviyyân Beyne's-Şark ve'l-Garb*, Beyrut 1995, I, 23-92; İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan*, Ankara 1990.

da “İkâlû'l-harb”⁷⁷, “Kisra'l-Arab” (Arabların Kisrası)⁷⁸, ve “İbn Hind” lakabı ile de bilinmektedir⁷⁹.

b- Yezid b. Muaviye'nin Lakabı

Muaviye'nin, daha hayattayken bey'at alması sonucu iktidara geçen Yezid döneminde istenmeyen bir takım icraatlar meydana gelmiştir. Hz. Hüseyin'in şehadeti, Kabe'nin vurulması ve Medine'nin yağmalanması gibi. Yaklaşık dört yıl boyunca iktidarda kalan Yezid b. Muaviye, oyuna ve eğlenceye düşkünlüğü ile tanınmıştır⁸⁰.

Yezid, ziraatle ilgilenip su kanalları açtığı için kendisine “Muhendis” lakabı verilmiştir⁸¹.

c- Mervan b. el-Hakem'in Lakabı

Emevî halifelerinin dördüncüsü olan Mervan, aynı zamanda Mervan oğullarının da ilk iktidara geçene kadar. Mervan, Osman'ın öldürülmesinden sonra Basra'ya giderek Talha ve Zübeyr ile Aişe'ye katıldı. Cemel olayında ve Sıffin savaşında Hz. Ali'ye karşı savaştı. Ardından Muaviye'ye bey'at etti. Muaviye tarafından Medine valiliğine atandı (42/49). Ardından da Câbiye toplantısı ile iktidara geçti⁸².

Mervan b. el-Hakem'in lakabı, “Haytun Bâtılun” (uzun ahmak) dur. Mervan'ın bu şekilde lakaplandırılmasının nedeni, onun boyunun uzun olmasındandır⁸³. Mervan, bu lakabın dışında “İbn Tarîd” lakabıyla da anılmaktadır. Böyle anılmasının sebebi ise, ba-

77) Muaviye, oğlu Yezid'e bey'at alma çabaları esnasında Abdullah b. Zübeyr'in konuşmasından sonra bizzat kendisi “Ben savaşçı Hind'in oğluyum...” demişti. Bundan dolayı kendisine bu lakap verilmiştir. Fuad Salih, s. 223.

78) Hz. Ömer, Şam bölgesini ziyarete geldiğinde Muaviye'yi lüks bir yaşam ve giyim içerisinde gördü. Bu yüzden Muaviye'ye kızdı. Muaviye ise, böyle giyinmesine gerekçe olarak, düşmana yakın olmalarını ve onlara karşı heybetli bir sultan görüntüsü vermek olduğunu ileri sürdü. Ancak Ömer yine de Muaviye'ye “Bu, Arapların Kisrasıdır” demekten kendini alamadı. Aycan, *Muaviye*, s. 87. Muaviye'ye bundan dolayı lakap verilmiştir. Fuad Salih, s. 272.

79) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 17.

80) Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Belâzürî, V, 299-375; İbn Tolon, *Kaydû-ş-Şerî min Ahbâri Yezid*, thk. Muhammed Garb, by ty; Hezzâ İd eş-Şemrî, *Yezid b. Muaviye, el-Halifetü'l-Müfterâ Aleyh*, Riyad 1413; Feryâl bnt. Abdillâh, *Sûratü Yezid b. Muaviye fi'r-Rivâyeti'l-Edebiyye*, Riyad 1416/1995.

81) H. Hammens, “Yezid b. Muaviye” *E.I.* (First Encyclopedia of İslam), Leiden 1987; VIII, 1162; H.D. Yıldız, “Yezid” *J.A.*, İstanbul 1965, XIII, 413.

82) Mervan b. el-Hakem konusunda geniş bilgi için bkz. Belâzürî, VI, 255-300; İbn Kudâme, s. 183-184; Zehebî, *Siyer*, III, 476-479; Vekil, I, 295-318.

83) İbn Kudâme, s. 183; Zehebî, *Siyer*, III, 477; İbnü'l-Esir, *Üsd*, IV, 369; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zehab*, thk. Abdülkadir el-Arnâvut vd, Beyrut 1986, I, 289; Fuad SALİH, s. 108; Lammens “Mervan”, *J.A.*, İstanbul 1964, VII, 777.

bası Hakem'in Hz. Peygamber'e yaptığı ahlaksız hareketleri sebebiyle Taif'e sürgüne gönderilmesinden dolayıdır⁸⁴.

d- Abdullah b. Zübeyr'in Lakabı

Hicretten sonra Medine'de ilk doğan sahâbîdir. Yezid b. Muaviye'nin ölümünden sonra halifeliliğini ilan etmiş ve yaklaşık 9 yıl boyunca iktidarda kalmıştır. Onun iktidar süresi hep Emevîlerle mücadele ile geçmiştir. 73/685 yılında Abdülmelik'in üzerine gönderdiği Haccac b. Yusuf tarafından öldürülmüştür⁸⁵.

Abdullah b. Zübeyr b. el-Avvâm'ın lakabı, "Hamâmetü'l-Mescid" (Mescid güvercini) dir. Abdullah'a bu lakap, mescide çokca gidip orada namaz kılmasından dolayı verilmiştir⁸⁶. Kendisine Haccac karşısında Ka'be'ye sığındığı için "el-Âiz" veya "Âizü beytillah" lakabı da verilmiştir⁸⁷.

e- Abdülmelik b. Mervan'ın Lakabı

Emevî halifelerinin beşincisi olan Mervan, Emevî Devletinin gerçek kurucusu sayılmaktadır⁸⁸. Abdülmelik b. Mervan'ın lakabı, "Raşhü'l-Hacer"dir. Kendisine bu lakap, cimriliklerinden dolayı verilmiştir⁸⁹. Abdülmelik'in bir başka lakabı da, "Ebu'z-Zibbân (Sineklerin babası)dır. Bu lakabın veriş nedeni konusunda farklı yorumlar yapılmaktadır. Daha çok bu lakap, Abdülmelik'in ağzının sürekli açık olması ve sineğin girmesinden dolayı verildiği şeklindedir⁹⁰. Ancak biz her iki lakabın da Abdülmelik'i küçültmek ve onunla alay geçmek için verildiğini düşünmekteyiz.

Ayrıca Abdülmelik'e kendisinden sonra sırasıyla dört oğlu (Velid, Süleyman, Yezid ve Hişam) halife olduğu için "Ebu'l-Mülûk" (Hükümdarlar babası) lakabı da verilmiştir⁹¹.

84) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 206.

85) Geniş bilgi için bkz. İbn Kudâme, s. 257-259; Zehebî, *Siyer*, III, 362-380; İrfan Aycan, *Hicri İlk Üç Asırda Zübeyrî Ailesinin Siyâsî ve İlmî Hayattaki Yeri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 1984; H.D. Yıldız, "Abdullah b. Zübeyr", *D.İ.A.*, İstanbul 1988, I, 145-146.

86) İbnü'l-Esir, *Üsd*, III, 138-141; Zehebî, *Siyer*, III, 372; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 93, 210, Yıldız, *Ag.m.*, I, 146.

87) Zehebî, *Siyer*, III, 372; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 93, 210.

88) Hayatı hakkında bkz. Belâzürî, VII, 193-252; Zehebî, *Siyer*, IV, 246-249; Vekil, I, 319-404; Zirikli, IV, 165; H.D. Yıldız, "Abdülmelik b. Mervan", *D.İ.A.*, İstanbul 1988, I, 266-270.

89) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 142.

90) İbn Abdірabbih, *el-Ikdü'l-Ferîd*, nşr. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Beyrut ty, IV, 364; Vekil, I, 319; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 121.

91) İbn Abdірabbih, IV, 364; H.D. Yıldız, "Abdülmelik b. Mervan" *D.İ.A.*, İstanbul 1988, I, 269.

İbn Tiktaka, Abdülmelik'in bir başka lakabının da sıkça Kur'an okumasından dolayı Abdullah b. Zübeyr'in lakabı olan "Hamâmetü'l-Mescid" olduğunu belirtmektedir⁹².

f- Süleyman b. Abdülmelik'in Lakabı

Velid b. Abdülmelik'ten sonra Emevî iktidarına geçen Süleyman b. Abdülmelik'in⁹³ lakabı ise, çok yemek yemesinden dolayı "el-Âkil" (Obur) dir. Denildiğine göre Süleyman bir defasında 40 tavuğu yine bir defasında da bir koyun ile 6 tavuğu bir oturuşta yediği belirtilmektedir⁹⁴. Hatta İbn Kesir, Süleyman'ın ölüm sebebini, çok yemesine bağlamaktadır. Bununla Emevî halifeleri karalanmak istenmiştir. Halbuki Süleyman gibi bir halife kendisinden sonra iktidara geçmesi için Ömer b. Abdülaziz'i halife olarak bırakabilmiştir. Bu ve buna benzer haberlerin, Abbâsîlere yakınlığı ile bilinen yazarlar tarafından kaleme alındığını düşünmekteyiz. Kaldı ki, bir insanın bu kadar yemek yemesi mümkün değildir.

Süleyman'a, Ömer b. Abdülaziz'i kendisinden sonra yerine veliaht tayin ettiği için "Miftâhu'l-Hayr" (Hayrın anahtarı) lakabı da verilmiştir⁹⁵. Burada da görüldüğü gibi aynı insan birbirine tamamen zıt iki lakap ile anılmaktadır. Bu da göstermektedir ki, Emevî halifeleri ideolojik yönden değerlendirilmelerde bulunmuşlardır. Halbuki tarihçinin yapması gereken şey, mümkün merteye olaylara objektif olarak yaklaşmaktır⁹⁶.

g- Ömer b. Abdülaziz'in Lakabı

Ömer b. Abdülaziz, Hulefâ-i Râşidînin beşinci halifesi olarak bilindiği gibi, adaletiyle ve yaşantısıyla da meşhurdur. Hılafet süresi sadece iki yıl sürmüştür (99-101/717-720)⁹⁷.

Ömer b. Abdülaziz b. Mervan b. el-Hakem el-Ümevi'nin lakabı, "Eşeccü Beni Mervan"dır. Ömer b. Abdülaziz'in böyle lakablandırılmasının sebebi konusunda şu olay aktarılmaktadır: Ömer bir gün babasının ahırına girdiğinde, hayvanın birisi alnına tekme attı. Hanımı onu cesaretlendirmeye çalıştı. O esnada Ömer, alnından akan kanları siliyordu. Ardından eşine bakarak "Yazıklar olsun! sen benim Ümeyyenin veya Beni Mervan'ın en cesuru olduğumu bilmiyor musun?" dedi. Bu yüzden o, bu lakap ile lakaplan-

92) İbn Tiktaka, *Kitâbü'l-Fahrî fi Âdâbi's-Sultâniyye ve'd-Düveli'l-İslâmiyye*, Beyrut 1966, s. 122.

93) Hayatı hakkında bkz. Belâzürî, VIII, 99-117; Zehebî, *Siyer*, III, 111-113; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ahmed Ebu Hakim vd., Beyrut ty, IX, 173-192; İbn Hallikan, II, 420-427.

94) Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn, Beyrut 1989, s. 257; Zehebî, III, 112; İbn Kesir, IX, 188.

95) İbn Hallikan, II, 420.

96) Bu konuda örnek olması açısından bkz. İrfan Aycan-Mahfuz Söylemez, *İdeolojik Tarih Okumaları*, Ankara 1998.

97) Hayatı hakkında bkz. Belâzürî, VIII, 125-207; Zehebî, *Siyer*, V, 114-148; İbn Kesir, IX, 200-227.

dırılmıştır⁹⁸. Ömer b. Abdülaziz'in bundan başka "Latîmü'l-Himâr" (eşeğin tekmelediği kimse) lakabı da bulunmaktadır⁹⁹.

ğ- Yezid b. Abdülmelik'in Lakabı

Emevî halifelerinin dokuzuncusu olan Yezid, Ömer b. Abdülaziz'den sonra iktidara geçti. Devlet işlerini daha çok valilerine bırakan Yezid b. Abdülmelik¹⁰⁰, cariyeleri Habbâbe ve Sellâme'ye olan aşkıdan¹⁰¹ dolayı "Âşîku Benî Mervan" lakabıyla anılmıştır¹⁰².

h- Velid b. Yezid'in Lakabı

Onbirinci Emevî halifesi olan Velid, amcası Hişam b. Abdülmelik'in ölümünden sonra iktidara geçti. İktidarda bir yıl üç ay kadar kaldı. Amcasının oğlu Yezid b. Velid liderliğindeki ihtilalciler, Velid'i görevinden alarak hal' ettiler ve sonunda da öldürdüler¹⁰³. Bu yüzden Velid b. Yezid b. Abdülmelik'in lakabı, "Halîu Benî Mervan veya el-Mahlu"dur¹⁰⁴.

Velid, düşmanları tarafından "el-Cebbârü'l-Anîd" diye de lakaplandırılmıştır¹⁰⁵. Böyle lakaplandırılmasının sebebi ise şudur: Bir gün Velid, "Peygamberler fetih istediler ve bütün inatçı despot zalimler, ümitlerini kaybettiler. Onun arkasından Cehennem olup, ona irinli su içirilir" ayetini okuyunca kızdı ve bir mushaf isteyip, onu bir yere çaktı, ardından ok yağmuruna tutarak öfkesini çıkardı¹⁰⁶. Ancak biz bunun, Velid'in düşmanları tarafından uydurulmuş olabileceğini ve bunun siyâsî olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü olay bile bizzat bunu tezkib etmektedir. Şayet Velid, onların anlattığı gibi ise, ne-

98) Zehebî, *Siyer*, V, 116; İbn Kesir, IX, 200, Fuad Salih, *Elkâb*, s. 29; Ayrıca Zehebî, bu rivayete Ömer'in daha küçükken bu olayı yaşadığını ve alından kanı silenin ise, babası olduğunu belirtmektedir. Süyûtî, s. 261; Zehebî, *Siyer*, V, 116.

99) Fuad Salih, *Elkâb*, s. s. 278.

100) Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Belâzürî, VII, 243-263; Taberi, VI, 574; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'r-Târîh*, Beyrut 1965, V, 67 vd; Zehebî, *Siyer*, V, 150-152; İbn Kesir, IX, 227 vd; İmadüddin Halil, *İslam Tarihi, Bir Yöntem Araştırması*, çev. Ubeydullah Dalar, İstanbul 1985, s. 71-117; H. Lammens, "Yezid b. Abdülmelik", *E.I.*, Leiden 1987, VIII, 1162.

101) Yezid'in Habbabe ve Sellame ile olan aşkı konusunda bakınız Belâzürî, VIII, 254-263; İrfan Ayca, "İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı" *A.Ü.İ.F.D.* (Ayrı Basım) Ankara 1998, XXXVIII, s. 180-184.

102) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 211.

103) Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Taberi, VII, 8 vd; Mes'ûdî, III, 224-232, Zehebî, *Siyer*, V, 370-373; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 289 vd; Ziriklî, Hüseyin Atvan, *Siretü'l-Velid b. Yezid*, Kahire 1980.

104) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 292.

105) Süyûtî, s. 290.

106) Mes'ûdî, III, 228-229.

den Kur'an okusun ki? Ayrıca Kur'an'da o kadar ayetlerin içerisinde neden o ayeti seçsin? Bütün bunlar, bizi bu olayın bir uydurma ve karalama olduğu düşüncesine götürmektedir. Velid, bundan başka işlediği iddia edilen bir takım suçlardan dolayı "el-Fâsık" lakabı ile de bilinmektedir¹⁰⁷.

I- Yezid b. Velid'in Lakabı

Velid b. Yezid'i öldürerek iktidara geçen Yezid, görevde yaklaşık 6 ay kadar kaldıktan sonra vefat etti¹⁰⁸.

Yezid b. Velid b. Abdümelik'in lakabı, "en-Nâkıs"tır. Onun böyle isimlendirilmesi konusunda farklı yorumlar yapılmaktadır. Bunlardan birincisi ve genelde kabul göreni, Yezid'in kendisinden önceki halife Velid b. Yezid'in dağıtmış olduğu atıyye ve maaşları azaltmasından dolayı bu lakabın verilmesidir¹⁰⁹. Yezid'i bu şekilde ilk olarak isimlendirenin Mervan b. Muhammed olduğu belirtilmektedir¹¹⁰. Bir başka yorum ise, Yezid'in aklının veya boyunun kısa olmasından bu lakabı aldığı öne sürülse de¹¹¹ bu, doğru değildir¹¹². Çünkü aklı noksan olan bir kimsenin ihtilal hareketinin başına getirilmesi ve lider olması mantıklı değildir.

Ziriklî, Yezid b. Velid'in bir başka lakabının da Diyarbekri'den rivayetle "eş-Şâkir li En'umillah" (Allah'ın nimetlerine şükreden) olduğunu belirtmektedir¹¹³.

i- Mervan b. Muhammed'in Lakabı

Emevî son halifesi olan Mervan, meşhur Emevî komutanlarından Muhammed b. Mervan'ın oğludur. Halife Hişam döneminde Ermeniyeye ve Azerbaycan bölgelerinde gösterdiği başarılarından dolayı 114/7 yılında bu bölgelerin valiliğini elde etti. Velid b. Yezid döneminde de bu görevini sürdürdü. Yezid b. Velid'in halife Velid'i öldürme eylemine iştirak etmedi. Hilafete geçen Yezid b. Velid'e karşı önce isyan etti, ancak kendisine bu bölgenin dışında Musul ve el-Cezire valiliklerinin de verilmesiyle isyandan vazgeçti. Yezid b. Velid'den sonra iktidara geçen İbrahim b. Velid'e karşı harekete geçti ve onu iktidardan uzaklaştırarak son Emevî halifesi oldu. Döneminde meydana gelen isyanlar,

107) Suyûtî, s. 288.

108) Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-Ümmen ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl, Kahire 1993, VII, 268 vd; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 291 vd; Zehbî, *Siyer*, V, 374-376; Ziriklî, VIII, 190-191.

109) Belâzürî, IX, 189; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 291; İbn Kesir, X, 13, 17; Ziriklî, VIII, 191.

110) Belâzürî, IX, 189; Taberî, VII, 261, 299; İbnü'l-Esir, V, 291; İbn Kesir, X, 13.

111) Belâzürî, IX, 189; Taberî, VII, 261, 299.

112) Fuad Salih, *Elkâb*, s. 323-324.

113) Ziriklî, VIII, 91.

sonuçta hem Mervan'ın hem de Emevî Devletinin Abbasiler tarafından yok olmasını beraberinde getirdi¹¹⁴.

Mervan'ın lakabı konusuna geline, kaynaklardan özellikle Emevî düşmanlığı yapanlar, Mervan'ı lakaplarıyla nesebini ve büyüklüğünü yaralamaya çalışmışlardır. Bu bağlamda Mervan'a başka lakapların yanında iki önemli lakabın verildiğini görmekteyiz: Bunlardan birincisi "el-Hımâr" ya da "Hımâru'l-Cezîre" lakabı olup, o kadar yaygınlaşmıştır ki, neredeyse Mervan ismi unutulacak noktaya gelmiştir¹¹⁵. Tarihçiler, Mervan'ın bu lakabı üzerinde bir takım farklı yorumlar yapmışlardır. Bunlardan bir kısmı, Mervan'ın iktidara gelişinden önce ve iktidarı boyunca başta Hâricîler olmak üzere diğer isyancı gruplara karşı sabırlı bir şekilde savaşmasından dolayı bu lakabın verildiğini belirtirler¹¹⁶. Bazıları da, ona bu lakabın verilmesinin nedeni olarak, Arapların her yüzyıla "el-Hımâr" dediklerini ve Mervan'ın da yaklaşık yüzüncü yılda iktidara gelmesinden dolayı verildiğini belirtirler¹¹⁷. Bazı kaynaklar her ne kadar böylesi zorlama yorumlarda bulunmuşlar ve bu lakabın kötüleme için değil de, onu övgü için verildiğini belirtseler de¹¹⁸, biz bunun, Mervan ile istihza etmek ve küçük düşürmek için verildiğini düşünmekteyiz. Çünkü Mervan'dan önce onun gibi savaşan komutanlara böylesi bir lakap verilmemiştir. Örneğin, Haccâc'ın, özellikle Abdülmelik ve Velid dönemlerinde hayatı hep

114) Mervan b. Muhammed konusunda geniş bilgi için bkz. Sa'dî Ebu Ceyb, *Mervan b. Muhammed ve Esbâbü Sükûti'd-Devleti'l-Ümeviyye*, Dımaşk 1982; Faruk Ömer, *el-Halîfetü'l-Mukâtil Mervan b. Muhammed*, Beyrut ty; Ali Delice, *Mervan b. Muhammed ve Emevî Devletinin Yıkılışı* (Basılmamış Doktoraz Tezi) Konya 1999.

115) Zirikî, VII, 208; Zehebî, *Siyer*, VI, 74; Muhammed Şakir el-Kütübî, *Fevâtü'l-Vefayât*, thk. İhsan Abbas, Beyrut ty, IV, 128; Süyûtî, s. 295; İbn Kesir, X, 46; Vekil, I, 598; Ahmed Ulebî, mine'l-Ümeviyyîn ile'l-Abbâsiyyîn, Ezvâun Cedîdetün alâ hâzihi'l-Merhaleti'l-İntikâliyye, *el-Bâhis*, Sayı: 15, Beyrut 1981, s. 124. Ulebî, Mervan'a "Hımâru'l-Cezîre" denilmesine farklı bir yorum getirmektedir. Ona göre böyle denilmesinin nedeni, zamanında el-Cezîre bölgesinde bulunmuş, zorba, savaşçı ve hiç bir şeye umursamayan Hımâr b. Malik b. Nasr b. el-Ezdî'den dolayıdır. Ahmed Ulebî, s. 124-125. İbnü'l-Kayserânî ise, Mervan'ın asıl lakabının "el-Feres" olduğunu, ancak daha sonra Horasanlıların, onu kötülemek için "el-Hımâr" diye isimlendirdiklerini belirtir. İbnü'l-Kayserânî, *Ensâbü'l-Müttefika*, Leiden 1965, s. 31.

116) Süyûtî, s. 295; İbn Kesir, X, 46; Zehebî, *Târîhu'l-İslam* (121-140 yılı olayları) thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmûrî, Beyrut 1991, IV, 534; Vekil, s. 598; P.Hitti, *Siyâsi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1989, I, 438; Hüseyin Muhammed el-Marâşî, *Çürerü's-Siyer*, thk. Süheyl Zekkar, Beyrut 1996, s. 235-236. Bu bağlamda Kirmânî, görüşünü desteklemek için "Filan savaşlarda eşek gibi sabretti" atasözünü vermektedir. Ahmed b. Yûsuf el-Karamânî, *Ahbâru'd-Düvel ve Asârü'l-Üvel*, thk. Ahmet Halid bd., Beyrut 1996, II, 58; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 92.

117) Süyûtî, s. 295; ed-Diyarбекрî, *Târîhu'l-Hamîs*, by ty, II, 322; Zehebî, *Siyer*, VI, 74; el-Karamânî, II, 58; Marâşî, s. 235-236.

118) Neşet Çağatay, Mervan'a bu lakabın verilmesini kötileyici anlamda değil de, methedici anlamda olduğunu belirtir. Buna gerekçe olarak da yabani eşeklerin, av hayvanları arasında en soylusu olduğunu gösterir. Bkz. Neşet Çağatay, *İslam Tarihi*, Ankara 1993, s. 470 (Dipnot); Brockelman, *Târîhu's-Şuûbi'l-İslâmiyye*, Arapçaya çev. Nebih Emin Fâris vd., Beyrut 1953, I, 196. Ancak lakabın verildiği varlık, bir hayvan değil, insandır. Halbuki hiç bir kimse methedici de olsa, yabani eşek anlamında da olsa böyle bir lakabla vasıflanmayı istemez.

mücadelerle geçmişti. Onun sadece Hâricî Şebîb b. Yezid ile olan mücadelesi¹¹⁹ böylesi bir lakabı alması için yeterlidir. Halbuki, Haccâc ve buna benzer kimselere bu tür bir lakap verilmemiştir. Bu lakabın Mervan'a Zab savaşında yenildikten sonra verildiğini görmekteyiz. Bunu ise, Abdullah b. Ayyâş'ın ilk Abbâsî Halifesi Ebu'l-Abbas'ın huzuruna girdiğinde "el-Cezîre'nin Himârını, Rasulullah'ın amcası Abdülmuttalib'in oğlu ile değıştiren Allah'a hamdolsun" sözünden çıkarmaktayız¹²⁰.

Mervan'ın diğeri lakabı ise, "el-Ca'dî"dir. Bu lakap kendisine Mu'tezilenin ileri gelenlerinden olan Ca'd b. Dirhem'den dolayı verilmiştir¹²¹. Ca'd, el-Cezîre'de Süveyd b. Gafle'nin azatlı kölesiydi. Ermeniyeye ve Azerbaycan valisi olan Muhammed b. Mervan'ın himayesine girmişti. Muhammed, Ca'd'ı, Mervan'ın eğitimiyle görevlendirdi. Görüşleri ile Mervan'ın üzerinde etkili olduğu için de Mervan'a "el-Ca'dî" lakabı verilmiştir. Ca'd, Halku'l-Kur'an konusunda¹²² halife Hişam'a yakınlığı ile tanınan Meymûn b. Mihran'la tartışmalarda bulunmuş, sonra da halife Hişam'ın isteğiyle Halid b. Abdullah el-Kasrî tarafından önce hapsedilmiş, sonra da öldürülmüştür¹²³. Mervan, Ca'd b. Dirhem ile ilişkiye girmesinden dolayı zındıklıkla suçlanmak istenmiştir¹²⁴. Halbuki Abbâsî halifelerinden Me'mun ve Mütevekkil gibi bir çok halifeler Mu'tezilî olmalarına rağmen, kınanmadıkları gibi zındıklıkla da suçlanmamışlardır¹²⁵.

Mervan'ın bu lakaplarının dışında, İbnü'l-Esir, bir başka lakabının "İbn Ruzeyk" olduğunu belirtmektedir. Bunu da, 132/750 yılında Mervan'ın, Abdullah b. Ali ile barış teklifinde bulunmak istediğinde Abdullah b. Ali'nin "İbn Ruzeyk yalan söylüyor, atlar oraları çiğnemedi güneş batmayacak" diye cevap vermesinden çıkarmaktadır¹²⁶.

Bir başka lakap olarak da, el-Kaim bi Hakkillah verilmektedir¹²⁷. Bunların dışında Ermeni tarih kaynakları Mervan'dan bahsederlerken "Sağır Mervan" anlamında "Mur-

119) Ali Delice, *Haccâc b. Yusuf'un Hayatı ve Siyâsî Faaliyetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya 1995, s. 41-52.

120) Taberi, VII; 443.

121) Süyûtî, s. 295; İbn Kesir, X, 46; Zehebî, *Siyer*, VI, 74; Vekil, s. Marâşî, s. 235.

122) Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'etü'l-Fikri'l-Felsefî fi'l-İslam*, Kahire 1965, I, 329 vd.

123) İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, Mısır 1348, s. 472; Ahmed Ulebî, s. 125-127; Mustafa Öz "Ca'd b. Dirhem" *D.İ.A.*, İstanbul 1992, VI, 543; M. Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. E.R. Fığlalı, Ankara 1982, s. 305.

124) el-Makdîsî, *Kitabu'l-Bed' ve'l-Târîh*, thk. C. Huart, Paris 1899, VI, 54; İbnü'n-Nedim, s. 472; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 73; Ahmed Ulebî, s. 125-127. İbnü'l-Kayserânî, Mervan'ın "el-Ca'd" diye isimlendirilmesini önceki lakabı gibi Horasanlılar tarafından kötülemek için verildiğini belirtmektedir. İbnü'l-Kayserânî, s. 31.

125) Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, thk. Muhammed el-Bicâvî, Kahire 1963, I, 399.

126) İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V; 419.

127) el-Kalkaşandî, *Meâsiri'l-İnâfe fi Meâlimi'l-Hulâfe*, thk. Abdussettar Ahmed Ferrâc, Beyrut ty, I, 162; Fuad Salih, *Elkâb*, s. 251.

van Qru" diye sözetmektedirler¹²⁸. Buna sebep olarak ise, Mervan'ın kendisine nasihat veren akıllı ve tecrübeli insanların sözlerine kulak asmaması gösterilmektedir. Fakat kendi aralarında da bu konuda tam bir birlik yoktur. Çünkü bazıları bu lakabın Mervan'a değil de, babasına verildiğini iddia etmektedirler.

Sonuç

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Asr-ı Saadet ve Hulefâ-i Râşidîn dönemlerinde insanlara, yine insanların hoşlanacağı güzel lakaplar verilmiştir. Ancak Emevîler döneminde baktığımızda güzel lakapların yanında insanların hoşuna gitmeyen lakapların da verildiğini görmekteyiz. Hulefâ-i Râşidîn dönemi halifelerinin lakapları, bunun en güzel örnekleridir. Emevî halifelerinin lakaplarına baktığımızda iyi ve güzel lakapların azlığı karşısında daha çok hoş gitmeyen lakapların takıldığı gözlemlenmektedir. Bunda da elbetteki Emevîlerden sonra gelen ve kendilerine düşman olan Abbâsî taraftarı tarihçilerin rolü büyüktür.

Müslümanlar arasında tarih boyunca meydana gelen olaylar karşısında tarihçileri subjektif olmaya iten sebepler arasında olayları anlatan kişinin eksik ve muğlak dînî hissiyatı, karakteri, ilgileri, toplumsal bağları ve çeşitli konulardaki ön yargıları, yaşadığı dönemin konjunktürel şartları, kısaca kendi özneliği başlıca etken olarak gösterilmektedir. Çünkü onlar eserlerini ya kendilerine yakın hissettikleri hiziplerin veya oluşumların düşüncelerini ve dayanaklarını güçlendirmek maksadıyla kaleme almışlardır¹²⁹. Bu yüzden de Emevî halifelerine lakap takarken genellikle onları küçük düşürmek ve alay etmek amacını gütmüşlerdir.

128) C. Toumanoff, *Medieval Georgian Historical Literature*, Tblisi 1943, s. 172; Iovane Sabanish, *Memorials of the Old Georgian Historical Literature*, Tblisi 1964, s. 46-48.

129) İrfan Aycan-Mahfuz Söylemez, s. 10-11.